

ОЛЬГА СЕРГІЙВНА БОНДАРЕНКО,*доктор юридичних наук, доцент,**Сумський державний університет,**кафедра кримінально-правових дисциплін та судочинства;* <https://orcid.org/0000-0002-2288-1393>,*e-mail: o.bondarenko@yur.sumdu.edu.ua***ОСОБЛИВОСТІ ПРОТИДІЇ КОРУПЦІЇ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ
В УМОВАХ ПОЛІТИКИ ДОБРОЧЕСНОСТІ**

Статтю присвячено кримінологічній характеристиці особливостей протидії корупції в закладах вищої освіти в умовах політики доброчесності. Одночасно з тим, що право на освіту належить до фундаментальних, держава не зобов'язана забезпечувати всім громадянам право на вищу освіту. Незважаючи на це, більшість громадян України мають одну чи навіть кілька вищих освіт. Враховуючи популярність освітніх послуг, вони неминує пов'язанні з різними корупційними ризиками: починаючи з процесу зарахування до закладу вищої освіти і закінчуючи одержанням освітнього ступеня на всіх рівнях.

Проаналізовано позиції вітчизняних і зарубіжних учених щодо сутності і значення академічної доброчесності, закріпленого в законодавстві визначення поняття «академічна доброчесність», охарактеризовано законодавчо зафіксовані форми академічної доброчесності, а саме: академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ'єктивне оцінювання, надання здобувачам освіти під час проходження ними оцінювання результатів навчання допомоги чи створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання, вплив у будь-якій формі. Доведено, що вони потребують корегування та уточнення, які варто зробити в окремому профільному законі.

З'ясовано основні потенційні корупційні ризики у сфері вищої освіти. Зауважено, що корупція в закладах вищої освіти характеризується високою латентністю через її вигідність обом сторонам. Вказано, що покладати відповідальність за корупційні дії виключно на працівників закладів освіти некоректно. Низька вмотивованість здобувачів освіти зумовлює пошук «альтернативних шляхів» для того, щоб одержати позитивну оцінку. Корупція у освіті не завжди має грошову форму, частіше має характер переваг, пільг та послуг негрошового характеру.

На основі аналізу чинного законодавства та основних корупційних ризиків у сфері діяльності закладів вищої освіти запропоновано авторські заходи із запобігання корупції.

Ключові слова: *освіта, освітні послуги, заклади вищої освіти, академічна доброчесність, корупція.*

Оригінальна стаття

ВСТУП. Право на освіту є фундаментальним правом людини. Кожна особа, незалежно від раси, статі, національності, етнічного чи соціального походження, релігії чи політичних уподобань, віку чи інвалідності, має право на безкоштовну початкову освіту. Це право було загальноновизнаним після прийняття Загальної декларації прав людини в 1948 році і з того часу було закріплено в різних міжнародних конвенціях, національних конституціях і планах розвитку. Конституція України не є винятком. Водночас право на здобуття вищої освіти не належить до фундаментальних, як і до обов'язків держави не належить забезпечення кожного громадянина таким правом. Проте варто акцентувати на тому, що у країнах – членах Організації економічного співро-

бітництва та розвитку 45 % молодих людей віком 25–34 роки мають вищу освіту, при цьому цей рівень вищий серед молодих жінок (52 %), аніж серед молодих чоловіків (39 %); в Україні майже 80 % випускників шкіл вступають до закладів вищої освіти, а частка осіб з вищою освітою серед молоді 25–34 років перевищує 50 %¹.

За результатами соціологічного дослідження моніторингу якості вищої юридичної освіти в Україні встановлено, що відносно

¹ Вищу освіту в ЄС мають 41 % молодих людей // Національне Агентство Кваліфікацій : сайт. 27.05.2022. URL: <https://nqa.gov.ua/news/visu-osvitu-v-es-maut-41-molodih-ludej/> (дата звернення: 17.03.2023).

поширеною корупційною практикою, з якою стикаються більше половини здобувачів вищої освіти, є пропозиція чи вимога придбання певних матеріалів (навчальних, наукових) від науково-педагогічних працівників. Рідше трапляються пропозиції щодо збору коштів на організацію іспитів, інших заходів або підвищення оцінок (з освітнього компоненту, рецензії, курсової, іспиту), пропозиція допомоги в отриманні диплома з відзнакою та ініціатива представників адміністрації (кафедри, деканату, ректорату) зібрати кошти задля сприяння в чомусь (гуртожитки) (Дейнеко, Борисов, Серединська, 2021).

Враховуючи зазначене, протидія корупції у сфері вищої освіти в Україні є важливою. Це підтверджується й в Антикорупційній стратегії на 2021–2025 роки, затвердженій Законом України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки», згідно з якою сфера освіти належить до пріоритетних у контексті вживання заходів щодо протидії корупції¹.

Важливим кроком для реалізації цього завдання стало підписання меморандуму про співпрацю між Національним агентством з питань запобігання корупції і Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти. Основна мета документа – зменшити прояви корупційних ризиків у закладах вищої освіти. Цей меморандум сприятиме реалізації кількох груп заходів Державної антикорупційної програми на 2023–2025 роки, спрямованих на забезпечення якості освіти, зокрема: 1) впровадженню принципів академічної доброчесності у вищій освіті; 2) підготовці пропозицій щодо вдосконалення законодавчого регулювання та реалізації заходів щодо мінімізації ризиків порушення академічної доброчесності в закладах вищої освіти; 3) розробленню стандартів якості вищої освіти у сфері антикорупційного комплаєнсу².

¹ Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки : Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20> (дата звернення: 17.03.2023).

² НАЗК та Нацагентство із забезпечення якості вищої освіти об'єднали зусилля задля зменшення корупції у вишах // Національне агентство з питань запобігання корупції : офіц. сайт. URL: <https://nazk.gov.ua/uk/novyny/nazk-ta-natsagentstvo-iz-zabezpechennya-yakosti-vyshhoyi-osvity-ob-yednaly-zusylyya-zadlya-zmenschennya>

Вказане вище і актуалізує дослідження з визначення проявів та заходів протидії корупції в закладах вищої освіти.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є кримінологічна характеристика особливостей протидії корупції в закладах вищої освіти в умовах політики доброчесності. *Завданнями* дослідження є: 1) термінологічна характеристика поняття «академічна доброчесність»; 2) характеристика основних корупційних ризиків та конкретних корупційних проявів у сфері вищої освіти; 3) пропозиція заходів запобігання корупції у сфері вищої освіти.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Методологія дослідження – це спосіб системного вирішення досліджуваної проблеми. Її можна тлумачити як науку, що вивчає те, як проводяться наукові дослідження. У ній ми вивчаємо різні кроки, які зазвичай вживає дослідник у вивченні проблеми, а також логіку, що стоїть за ними. Досліднику необхідно знати не лише методи/техніки дослідження, а й методологію. Він повинен розуміти припущення, що лежать в основі різних методів, і знати критерії, за якими можна вирішити, що певні методи та процедури будуть застосовні до певних проблем, а інші – ні. Усе це означає, що досліднику необхідно розробити свою методологію для вивчення проблеми, оскільки вона може відрізнитися від інших. Наприклад, архітектор, який проектує будівлю, повинен свідомо оцінювати основу своїх рішень, тобто чому і на якій основі він вибирає певний розмір, кількість і розташування дверей, вікон і вентиляційних систем, використовує ті чи інші матеріали, а не інші тощо. Подібним чином у своїй роботі вчений повинен піддати дослідницькі рішення оцінці перед тим, як вони будуть реалізовані. Він повинен дуже чітко і точно вказати, які рішення він обирає і чому, щоб їх могли також оцінити інші. Із вищезначеного випливає, що методологія дослідження має багато вимірів, а методи дослідження є її частиною. Сфера методології дослідження ширша, ніж методи дослідження. Таким чином, коли ми говоримо про методологію дослідження, ми не лише говоримо про методи дослідження, а й також розглядаємо логіку методів, які ми використовуємо в контексті дослідження, і пояснюємо, чому використовуємо певний метод або техніку, а чому не послуговуємося іншими, щоб результати дослідження могли бути оцінені або самим

koruptsiyi-u-vyshah/ (дата звернення: 17.03.2023).

дослідником, або іншими. Чому було проведено дослідження, як було визначено дослідницьку проблему, яким чином і чому була сформульована гіпотеза, які дані були зібрані та який конкретний метод був вжитий, чому була використана конкретна техніка аналізу даних і коли ми говоримо про методологію дослідження, що стосується дослідницької проблеми чи дослідження, зазвичай відповідаємо на безліч інших подібних запитань (Kothari, 2015).

У контексті цього дослідження ми обрали симбіотивний підхід, який передбачає використання різних методів наукового пізнання. Метод аналізу був застосований нами для аналізу чинного національного законодавства, а також нормативних локальних актів окремих закладів вищої освіти. Метод пояснення використовувався для тлумачення різних форм недоброчесної поведінки. Системний метод був застосований для характеристики окремих заходів запобігання корупції. Метод прогнозування допоміг проаналізувати ефективність запропонованих антикорупційних заходів. Порівняльно-правовий метод став у пригоді при вивченні кращих практик зарубіжних держав щодо антикорупційної діяльності. Усі ці та інші методи використовувалися у взаємозв'язку, що й дозволило зробити це дослідження об'єктивним. Адже підбір правильної методології допомагає оцінити синхронізованість із початковими цілями та завданнями. Крім того, правильна методологія дослідження дозволяє плавно та швидко керувати процесом дослідження, забезпечуючи ефективне планування для досягнення бажаних результатів (Deeptanshu, 2022).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Популяризацію терміна «академічна доброчесність» зазвичай приписують Д. Маккейбу. Незважаючи на це, у своїй найбільш цитованій статті «Академічна нечесність: кодекси честі та інші контекстуальні впливи» Д. Маккейб і Л. Тревіно (1993) обговорюють не академічну доброчесність, а академічну нечесність. У статті вони зібрали дані за допомогою методології опитування та обговорили, як це можна використовувати для прогнозування академічної нечесності. Попри високий рівень цитування, акцент як у назві статті, так і в її змісті має конотації негативної презентації доброчесності.

Спостереження, подібні до тих, що їх зробили Д. Маккейб і Л. Тревіно (1993), також містяться в огляді Б. Макфарлейна, Дж. Чжан, А. Пун (2014). Вони проаналізували 115 статей із західної та китайської літератури і зробили висновок, що академічна доброчесність за-

звичай пов'язана з неправомірною поведінкою, шахрайством та корупцією.

На думку Т. Фішман (2021), академічна доброчесність передбачає відданість фундаментальним цінностям чесності, довіри, справедливості, поваги, відповідальності та мужності.

О. Холден, М. Норріс і В. Кульмаєр (2021) вважають, що академічна доброчесність є невід'ємним елементом вищої освіти. Основні цінності, які становлять академічну доброчесність, не лише підтримують репутацію університету та цінність і значення ступенів, які він надає, а й створюють спільну основу для професійної роботи, яка виходить за межі академічного середовища.

На думку А. Буравської та І. Стаднік (2021), академічна доброчесність має суттєве значення в системі антикорупційних заходів, оскільки запобігає таким корупційним правопорушенням у сфері освіти, як підкуп, підробка документів, фабрикація, упереджене оцінювання та надання освіти студентам при оцінці переваг щодо результатів навчання чи створення перешкод.

Незважаючи на численні доктринальні тлумачення, основою правозастосування є саме легальне визначення академічної доброчесності, яке міститься у ч. 1 ст. 42 Закону України «Про освіту», згідно з якою академічна доброчесність – це сукупність етичних принципів та визначених законом правил, якими мають керуватися учасники освітнього процесу під час навчання, викладання та провадження наукової (творчої) діяльності з метою забезпечення довіри до результатів навчання та/або наукових (творчих) досягнень¹.

Закон також містить перелік випадків академічної недоброчесності. Перший із них – це академічний плагіат, тобто оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворення опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства. Плагіат становить загрозу для навчального процесу, оскільки здобувачі освіти можуть отримати кредити за чийсь роботу або закінчити курси, фактично не досягнувши бажаних результатів навчання. Так само і викладачі можуть отримувати винагороду за роботу, яка їм не належить. Плагіат

¹ Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 1402-VIII // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 17.03.2023).

також може спотворити метадослідження, які роблять висновки на основі кількості або відсотка документів, що підтверджують або спростовують певне явище. Якщо ці документи є плагіатом, кількість фактичних експериментів буде нижчою, а висновки дослідження можуть бути невірними (Foltýnek et al., 2020). Використання інструментів перефразування для приховування плагіату є серйозною загрозою для академічної доброчесності. Щоб уможливити виявлення машинно перефразованого тексту, варто оцінювати моделі вбудовування слів у поєднанні з класифікаторами машинного навчання та вісьмома найсучаснішими моделями нейронної мови (Wahle et al., 2022).

Другий прояв академічної недоброчесності – це самоплагіат (оприлюднення (частково або повністю) власних раніше опублікованих наукових результатів як нових наукових результатів). Якщо плагіат концептуалізують як крадіжку, поняття «самоплагіат» може здатися неможливим. Зрештою, можна запитати: чи можна красти в самого себе? Як зазначає І. Хексем (1999), можна вкрасти в самого себе, якщо хтось займається розкраданням або страховим шахрайством. У письмовій формі самоплагіат виникає, коли автори повторно використовують свої власні, раніше написані роботи або дані в «новому» письмовому продукті, не повідомляючи читача, що цей матеріал з'явився в іншому місці (Roig, 2011).

Третій і четвертий прояви пропонуємо розглянути в контексті порівняння. Адже, як влучно зауважують Д. Новіков та А. Поляков (2011), визначальною ознакою фабрикації та фальсифікації є створення недостовірних даних для науково-дослідної чи навчальної роботи. Фабрикація полягає у вигадуванні даних або фактів, які використовуються в освітньому процесі чи наукових дослідженнях. Фальсифікація – це навмисна зміна чи модифікація вже наявних даних, що стосуються освітнього процесу чи наукових досліджень. У зв'язку з фальсифікацією в науковій та освітній діяльності завжди відбувається свідомий процес модифікації раніше створеної інформації, оскільки результати досліджень і навчання можуть бути пов'язані лише з попередніми науковими та навчальними роботами. Наявні легальні визначення «фабрикації» та «фальсифікації» вчені називають недосконаліми, адже вони порушують принцип правової визначеності понять.

Наступний прояв – це списування (виконання письмових робіт із залученням зовнішніх джерел інформації, крім дозволених для використання, зокрема під час оцінювання результатів навчання). Політика щодо спису-

вання в кожному закладі освіти повинна передбачати цілковиту нетерпимість і суворі дисциплінарні та репутаційні втрати. Наприклад, відповідно до Кодексу академічної доброчесності Сумського державного університету всі роботи, визначені регламентом, повинні бути виконані здобувачем самостійно. Під час виконання письмового модульного або підсумкового контролю списування заборонене. Роботи здобувача вищої освіти не повинні містити плагіату, фактів фабрикації та фальсифікації, списування. Під час вивчення дисципліни неприпустимими також є інші прояви академічної недоброчесності, перелік яких визначено Кодексом академічної доброчесності університету. У разі, якщо викладачем виявлено порушення академічної доброчесності з боку здобувача вищої освіти під час вивчення навчальної дисципліни, викладач має право вчинити одну з таких дій: 1) знизити на величину до 40 % включно кількість балів, отриманих при виконанні завдання на практичному занятті; 2) надати рекомендації щодо доопрацювання обов'язкового домашнього завдання зі зниженням підсумкової кількості отриманих балів на величину 25 % включно; 3) не зараховувати обов'язкове домашнє завдання без надання права його перероблення; 4) призначити перескладання письмового модульного або підсумкового контролю зі зниженням підсумкової кількості отриманих балів на величину до 15 % включно; 5) відмовити в перескладанні письмового модульного або підсумкового контролю¹.

Відповідно до Положення про організацію освітнього процесу в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка в разі, якщо здобувач освіти намагається вплинути на результат оцінювання шляхом списування, використовує не дозволені допоміжні засоби чи зовнішню допомогу (обман), його результат оцінюється як «0» балів («незадовільно»)².

¹ Кодекс академічної доброчесності Сумського державного університету : схвал. протоколом Вченої ради Сумськ. держ. ун-ту від 21.02.2019 № 9 // Бібліотека Сумського державного університету : сайт. URL : https://library.sumdu.edu.ua/data/kodeks_SSU.pdf (дата звернення: 17.03.2022).

² Положення про організацію освітнього процесу в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (друга редакція) : затв. протоколом Вченої ради Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка від 11.04.2022 № 15 // Навчально-методичний відділ Київського національного університету імені Тараса Шевченка : сайт. URL :

Наступний прояв академічної недоброчесності – це обман, тобто надання завідомо неправдивої інформації щодо власної освітньої (наукової, творчої) діяльності чи організації освітнього процесу. Формами обману є, зокрема, академічний плагіат, самоплагіат, фабрикація, фальсифікація та списування. На нашу думку, не зовсім зрозумілим є виокремлення обману як особливої форми академічної недоброчесності, адже фактично він охоплює всі вказані вище прояви. Таким чином, виникає неузгодженість правових норм, яка здатна ускладнити тлумачення, а отже, і правозастосування.

Наступним проявом відповідно до Закону України «Про вищу освіту» є хабарництво, яким названо надання (отримання) учасником освітнього процесу чи пропозиція щодо надання (отримання) коштів, майна, послуг, пільг чи будь-яких інших благ матеріального або нематеріального характеру з метою отримання неправомірної переваги в освітньому процесі. На нашу думку, цілковито неправильним є застосування саме поняття «хабарництво». Адже, по-перше, поняття «хабар» вилучено з тексту Кримінального кодексу України ще у 2013 році та цілковито замінено поняттям «неправомірна вигода». По-друге, у тексті жодного антикорупційного закону («Про запобігання корупції», «Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки») не міститься поняття «хабарництво». Дотримання єдиної термінології є атрибутом принципу правової визначеності, що є складовою іншого конституційного принципу – верховенства права. Крім того, неоднозначність і неуніфікованість законодавчої термінології є корупціогенним фактором. У зв'язку із цим ми переконанні в необхідності заміни поняття «хабарництво» поняттям «діяння, предметом яких є неправомірна вигода». Нам зрозуміле бажання законодавця застосовувати родові поняття, але чинні правові норми не дозволяють нині його утворити. А дотримання законності є пріоритетом. Важливо зазначити, що проект Закону України «Про академічну доброчесність» не містить поняття «хабарництво», а передбачає застосування поняття «протиправний вплив та отримання неправомірної вигоди»¹.

http://nmc.univ.kiev.ua/docs/Polozhennia-pro-organizatsiyu-osvitniogo-procesu-11_04_2022.pdf (дата звернення: 17.03.2023).

¹ Проект Закону України «Про академічну доброчесність» // Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти : офіц. сайт. URL :

Наступний прояв академічної недоброчесності – це необ'єктивне оцінювання, тобто свідоме завищення або заниження оцінки результатів навчання здобувачів освіти. Необ'єктивне оцінювання є порушенням принципу рівності учасників освітнього процесу та суб'єктивізму науково-педагогічного працівника. На нашу думку, науково-педагогічному працівнику під час проведення занять і виставлення оцінки, на основі прикладу професійної незалежності судді, варто керуватися лише об'єктивними досягненнями здобувача освіти і в жодному разі не брати до уваги свої особисті уподобання. Доповненням до цього принципу має стати цілковита заборона на особисті відносини між науково-педагогічним працівником та здобувачем освіти, як це зроблено в більшості закладів освіти Європейського Союзу та США. Адже особисті стосунки створюють передумови для фаворитизму та конфлікту інтересів.

Наступний прояв академічної недоброчесності, що, на нашу думку, цілковито охоплюється за сутністю попереднім проявом, є надання здобувачам освіти під час проходження ними оцінювання результатів навчання допомоги чи створення перешкод, не передбачених умовами та/або процедурами проходження такого оцінювання.

Останній вид прояву академічної недоброчесності – це вплив у будь-якій формі (прохання, умовляння, вказівка, погроза, примушування тощо) на педагогічного (науково-педагогічного) працівника з метою здійснення ним необ'єктивного оцінювання результатів навчання. На нашу думку, це поняття пов'язане з діями, предметом яких є неправомірна вигода. Саме тому доречно розглядати їх разом у взаємозв'язку, як власне і пропонується у проекті Закону України «Про академічну доброчесність»².

Говорячи про доброчесність і корупцію в освіті, важливо з'ясувати основні потенційні корупційні ризики. За даними звіту USAID, за результатами оцінки корупційних ризиків у сфері правничої освіти основними корупційними ризиками є: 1) корупційні ризики,

https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/проект-закону-про-АкадДоброчесність_4.pdf (дата звернення: 17.03.2023).

² Проект Закону України «Про академічну доброчесність» // Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти : офіц. сайт. URL : https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2021/01/проект-закону-про-АкадДоброчесність_4.pdf (дата звернення: 17.03.2023).

пов'язані з антикорупційною програмою в складі вищої освіти; 2) корупційні ризики, пов'язані з діяльністю уповноваженого з протидії корупції та/або керівництва закладу вищої освіти щодо реалізації антикорупційної програми (Білецький та ін., 2021).

Відповідно до Антикорупційної стратегії на 2021–2025 роки до корупційних ризиків належать і доступ до вищої освіти, а також процес присудження ступенів доктора філософії¹.

Вважаємо, що цей перелік варто доповнити і ризиками, які виникають під час освітнього процесу, зокрема під час нарахування додаткових балів, одержання заліків та складання підсумкових атестацій. Не менш корумпованим видається і процес завершення навчання та отримання диплома про освітній ступінь, зокрема під час складання державних іспитів та захисту кваліфікаційних робіт.

Досліджуючи корупцію у сфері вищої освіти, варто зазначити заінтересованість у ній як з боку здобувачів освіти, так і з боку науково-педагогічних працівників, працівників деканатів та навіть менеджменту закладу вищої освіти. Саме тому покладати відповідальність виключно на працівників закладів освіти є некоректним. Низька вмотивованість здобувачів освіти зумовлює пошук «альтернативних шляхів» для того, щоб одержати позитивну оцінку. Крім того, не варто відкидати її поширеність «кумівства» в освітніх колах. Корупція – це не завжди про підкуп у традиційному розумінні цього слова. Неправомірна вигода як предмет більшості корупційних кримінальних правопорушень – це й переваги, пільги та послуги як матеріального, так і нематеріального характеру. Саме тому корупція в закладах вищої освіти – це не лише про матеріальну винагороду, а й про дружні послуги.

Щодо доступу до освіти, то навіть упровадження системи зовнішнього незалежного оцінювання, єдиного фахового вступного випробування та єдиного державного кваліфікаційного іспиту не завжди є запорукою прозорості вступу до закладу вищої освіти. Вступна кампанія, особливо в умовах повномасштабного вторгнення, продемонструвала можливість корупційних зловживань із мотивувальними листами чи під час проведення

творчих конкурсів. Наявність оціночних категорій завжди становить ризик для виникнення корупціогенного фактору. Так, проведення творчого конкурсу чи суб'єктивна оцінка мотивувального листа є підґрунтям для потенційних неправомірних переваг. Під час освітнього процесу, особливо це стосується іноземних здобувачів освіти, нерідко мають місце вимагання неправовірної вигоди. Крім того, подекуди це стає системою. На нашу думку, причиною цього є толерування корупції з боку менеджменту закладу вищої освіти. Завдання держави – розробити чітку та виважену систему недопущення виникнення корупційних зловживань та порушень доброчесності. При цьому в основу такої системи має бути покладена саме система запобігання корупції як превентивний захід. В умовах зростання ролі автономії закладів вищої освіти варто вдосконалювати наявну державну та розвивати власну самостійну, адаптовану до особливостей певного закладу вищої освіти систему антикорупційних заходів.

За останнє десятиліття виник консенсус щодо того, що закладам вищої освіти потрібна цілісна або багатоаспектна стратегія для сприяння та підтримки академічної доброчесності й ефективного вирішення проблеми її «тіні» – неправомірної поведінки студентів та науково-педагогічних працівників (Gallant, 2008). Така стратегія повинна мати освітній акцент, сприяючи розвитку академічної грамотності, забезпеченню професійного розвитку персоналу, пов'язаного з навчанням академічної доброчесності, застосуванню політики та вдосконаленню навчальної програми (наприклад, зміні оцінювання), і має узгоджуватися з інституційною політикою щодо управління академічною поведінкою здобувачів освіти, яка ґрунтується на рекомендаціях або науково обґрунтованих структурах для впровадження політики.

Вкрай важливо встановити зв'язок між академічною чесністю, етикою та довгостроковим особистим, діловим і кар'єрним успіхом. Метою політики академічної доброчесності є не просто бути «поліцією» академічних порушень, а радше створити культуру та клімат, який наголошує на академічній чесності та є більш сприятливим для неї (Morris, 2018).

На нашу думку, найбільш ефективними заходами для реалізації цього завдання є: 1) відкритий управлінський підхід до набору кадрів; 2) просвітницькі заходи серед науково-педагогічних працівників та здобувачів освіти; 3) активне впровадження антикорупційних сертифікатних програм; 4) існування

¹ Про засади державної антикорупційної політики на 2021–2025 роки : Закон України від 20.06.2022 № 2322-IX // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2322-20> (дата звернення: 17.03.2023).

не декларативної, а реальної локальної нормативної бази щодо протидії корупції в кожному закладі вищої освіти; 5) співпраця з громадськими організаціями в контексті протидії корупції.

Пропонуємо проаналізувати кожен із них. Насамперед відкритий управлінський підхід до набору кадрів. Деякі країни не мають чітких критеріїв для набору науково-педагогічних працівників. Рішення про прийом на роботу часто ґрунтуються на фаворитизації і кумівстві, що іноді призводить до призначення некваліфікованих осіб. Влаштування в заклади вищої освіти, які розташовані не у великих містах, як правило, є непопулярним. Подекуди викладачі навіть можуть підкупати або іншим чином впливати з метою доступу до посад у провідних закладах освіти України. Також корупція має місце при наданні кредитів і стипендій. «Викладачі-привиди» – ще одна корупційна проблема в галузі освіти. Термін може застосовуватися як до науково-педагогічних працівників, які постійно відсутні та рідко з'являються, щоб викладати, або до науково-педагогічних працівників-сумісників, які фактично не займаються викладацькою діяльністю (Кігуа, 2019).

Згідно із законодавством науково-педагогічні працівники мають відповідати мінімальним вимогам для провадження освітньої діяльності, проте подекуди через корупційну складову до викладання допускаються особи, які не володіють необхідним обсягом компетенції, а отже, не здатні фахово забезпечити засвоєння всіх програмних результатів навчання та/або результатів навчання. Від цього знижується рівень знань здобувачів освіти. Панацеєю тут має стати створення внутрішнього об'єктивного процесу добору на основі не формального, а реального конкурсного добору. Для зростання рівня якості освіти кожен заклад вищої освіти може впровадити власні, додаткові вимоги до кандидатів на різні посади науково-педагогічних працівників. Під час продовження контрактів обов'язково необхідно враховувати результати оцінювання науково-педагогічного працівника здобувачами освіти. Зокрема, в Сумському державному університеті кожного семестру здобувачі освіти оцінюють свої викладачів. За результатами оцінювання формується довідка центру забезпечення якості вищої освіти щодо узагальнених результатів опитування здобувачів вищої освіти щодо якості організації викладачем освітньої діяльності за навчальною дисципліною. Під час опитування здобувачі освіти відповідають як на закриті, так і на відкриті пи-

тання, а також можуть залишити свої коментарі. На нашу думку, існування такого підходу є кроком до якісної освіти та заходом усунення корупційних ризиків або ж своєчасного реагування на їх існування.

Другий захід – це просвітницькі заходи серед науково-педагогічних працівників та здобувачів освіти. С. Вонг (2018) зауважує, що для того, щоб проводити свою антикорупційну роботу в різних секторах суспільства з індивідуальною тактикою, потрібно поділити цю роботу на кілька «програмних сфер» відповідно до цільової аудиторії, як-от: молодь (здобувачі освіти) та окремо викладачі. Антикорупційне навчання, а в ширшому розумінні моральне виховання, має починатися з молодого покоління. Як майбутнє суспільство молоде покоління, що цінує культуру чесності, має фундаментальне значення для боротьби з корупцією в довгостроковій перспективі. Що рішуче вони прагнуть жити відповідно до чесних принципів, таких як чесність і справедливість, то більша ймовірність того, що вони стійкі до корупції та етичних проблем. Завдання закладу вищої освіти – допомогти їм усвідомити, що ніколи не було легко побудувати суспільство із сильною культурою чесності, і вони відіграють певну роль у реалізації цього завдання. Саме заклад вищої освіти повинен пропагувати позитивні цінності молодому поколінню за допомогою таких чотирьох тактик: 1) прищеплення позитивних цінностей на різних етапах розвитку молоді; 2) спільна творчість і залучення; 3) узгодження з навчальним планом; 4) співпраця із зацікавленими сторонами.

Щодо науково-педагогічних працівників, то навчання для них не має бути сухим ознайомленням із нормативною базою національного та локального рівнів. На нашу думку, ключ до успіху в інтерактивному, практичному підході, а також у системності таких заходів.

Третій захід – це впровадження сертифікатних антикорупційних програм. На нашу думку, основою для виховання нетерпимості до корупції є саме формування зневажливого ставлення до будь-яких її проявів як таких, що суперечать засадам правової держави. Базисом для цього є саме формування високого рівня правової культури та обізнаності, особливо молодого покоління в системі антикорупційних заходів. Неабияке значення для реалізації такого завдання мають сертифікатні програми. Відповідно до Положення про сертифікатні програми Сумського державного університету від 13 лютого 2023 року сертифікатна програма – це комплекс пов'язаних

між собою освітніх компонентів (для здобувачів вищої освіти в межах обсягу вибіркової складової освітньої програми), що передбачає цільову підготовку слухачів з метою набуття поглиблених професійних компетентностей, яких вимагає суспільство та ринок праці¹.

Сутність цієї програми полягає у формуванні особистої освітньої траєкторії не кожного семестру, а один раз протягом навчання за певним освітнім ступенем. Загальний обсяг сертифікатної програми для здобувачів вищої освіти становить: для початкового (короткого циклу) вищої освіти – 20 кредитів Європейської кредитно-трансферної системи; для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти – 30 кредитів Європейської кредитно-трансферної системи; для другого (магістерського) рівня вищої освіти за освітньо-професійними програмами – 15 кредитів Європейської кредитно-трансферної системи, за освітньо-науковими програмами – 20 кредитів Європейської кредитно-трансферної системи.

Ми переконані, що закладам вищої освіти варто широко проваджувати антикорупційні сертифікатні програми, що у довгостроковій перспективі дозволить змінити уявлення громадськості про корупцію, а отже, скоротити її прояви.

Четвертий захід – це існування локальної нормативної бази щодо протидії корупції в кожному закладі вищої освіти. Освіта є єдиною спеціалізованою основою суспільства, цільова функція якої збігається з метою всього суспільства. Якщо різні сфери і сектори економіки виробляють матеріальні й духовні блага, послуги для особистого користування, то система освіти виробляє людину, впливаючи на її інтелектуальний, моральний, естетичний і фізичний розвиток. Цілком можливо, що соціальні питання корупції в освіті можуть бути більш шкідливими, ніж інші види, оскільки вона стосується неповнолітніх і молодих людей.

Саме тому закладам вищої освіти не варто обмежуватися виключно національною нормативною базою, неодмінно треба впроваджувати власні механізми. Починаючи з кодексів етики, які існують у більшості закладів

вищої освіти США, та рад з етики, що компетентні вирішувати всі питання етичного та правового характеру. Заклади вищої освіти повинні дбати про свій імідж, адже важливими є не лише освітні послуги, а й доступ до них та спосіб реалізації. Крім того, на основі досвіду Словаччини варто передбачити і систему внутрішнього та зовнішнього аудиту. Реалізуючи цей захід, розроблення локальних антикорупційних правових актів не є достатнім. Обов'язковим елементом має бути доведення таких актів до відома здобувачів освіти та працівників закладу освіти. Посада уповноваженого з питань запобігання корупції не повинна бути формальною, а антикорупційна програма має враховувати особливості корупційних ризиків у конкретному закладі вищої освіти. Тому недопустимим є сліпе впровадження типової антикорупційної програми. Особливим заходом у антикорупційних актах закладу вищої освіти має стати застосування сучасних ІТ-рішень для протидії академічній недобросовісності (програмне забезпечення для боротьби з плагіатом).

П'ятий захід – це співпраця із громадськими організаціями в контексті протидії корупції. На жаль, подекуди, не маючи необхідних ресурсів для розробки фахового антикорупційного навчання для своїх працівників, заклади вищої освіти часто є вразливими до корупції, а отже, схильними погоджуватися на статус-кво. Таким чином, заклади вищої освіти терміново потребують практичної антикорупційної підготовки, щоб забезпечити стале зростання та працювати над досягненням Цілей сталого розвитку ООН. Університети та бізнес-школи можуть проводити антикорупційні тренінги із залученням органів державної влади або громадських організацій (Hauser, 2019).

Нині в Україні налічується понад 200 громадських організацій антикорупційного спрямування. Більшість із них можуть бути залучені для реалізації просвітницьких заходів різного формату: вебінарів, тренінгів, воркшопів, проблемних лекцій тощо. Основна мета таких заходів полягає у вихованні та закріпленні бажання протидіяти корупції, повному нівелюванню бажання толерувати корупцію в будь-яких формах, зокрема покривати її.

ВИСНОВКИ. Підсумовуючи, хотіли б акцентувати, що значення протидії корупції у сфері вищої освіти є колосальним, а результати ефективності антикорупційних заходів у довготривалій перспективі зможуть викоринити толерування корупції в молодого покоління, яке й буде розбудовувати Україну в майбутньому. Встановлено, що академічна

¹ Положення про сертифікатні програми Сумського державного університету : затв. протоколом Вченої ради Сум. держ. ун-ту від 09.02.2023 № 9 // Сумський державний університет : офіц. сайт. URL: <https://normative.sumdu.edu.ua/?task=getfile&tmpl=component&id=8ec39fbf-97ae-ed11-a3cb-005056015693&kind=1&version=1679044841718> (дата звернення: 17.03.2023).

добросесність є основою законного надання освітніх послуг. Проаналізовано численні доктринальні та легальне визначення поняття «академічна добросесність». Доведено, що законодавче формулювання проявів академічної недобросесності не є досконалим та потребує уточнення й корегування, адже деякі з них дублюють один одного або взагалі суперечать конституційним принципам права. Запропоновано авторські заходи запобігання корупції у сфері вищої освіти: 1) відкритий управлінський підхід до набору кадрів; 2) про-

світницькі заходи серед науково-педагогічних працівників та здобувачів освіти; 3) активне впровадження антикорупційних сертифікатних програм; 4) існування локальної нормативної бази щодо протидії корупції в кожному закладі вищої освіти; 5) співпраця із громадськими організаціями в контексті протидії корупції. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні ролі громадськості в утвердженні стандартів добросесної поведінки в Україні.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Білецький А., Нестеренко О., Ніколаєв Є., Шемелинець І. Звіт за результатами оцінки корупційних ризиків у сфері правничої освіти в Україні. Вересень 2021 року // Сторінки Євгена Ніколаєва : сайт. URL: https://www.skeptic.in.ua/wp-content/uploads/NJ_Report_Legal-Education-Corruption-Risks-Assessment_UKR_final.pdf (дата звернення: 17.03.2023).
2. Буравська А. А., Стаднік І. В. Академічна добросесність в системі правових засобів протидії корупції у сфері освіти та науки. *Вісник студентського наукового товариства*. 2021. Т. 2, № 13. С. 88–93.
3. Дейнеко О., Борисов Р., Серединська Ю. Якість юридичної освіти та освітнього середовища правничих шкіл України: актуальні проблеми і шляхи розв'язання. Звіт за результатами соціологічного дослідження. 30 вересня 2021 року. URL: <https://drive.google.com/file/d/1dUj6Y-RmngC8cvTZqAWeXU1mtCtASDDO/view?usp=sharing> (дата звернення: 17.03.2023).
4. Новіков Д. О., Поляков А. О. Юридичне розуміння фабрикації та фальсифікації як форм порушення академічної добросесності. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія: Право*. 2021. Вип. 33. С. 112–120. DOI: <https://doi.org/10.34142/23121661.2021.33.14>.
5. Deepanshu D. Here's What You Need to Understand About Research Methodology // SCISPACE : сайт. 08.11.2022. URL: <https://typeset.io/resources/your-step-by-step-guide-to-writing-good-research-methodology/> (дата звернення: 17.03.2023).
6. Fishman T. *The Fundamental Values of Academic Integrity*. Oakton : Oakton Community College, 2021. 20 p.
7. Foltýnek T., Dlabolová D., Anohina-Naumeca A., Razi S., Kravjar J., Kamzola L., Guerrero-Dib J., Çelik Ö., Weber-Wulff D. Testing of support tools for plagiarism detection. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*. 2020. Vol. 17. DOI: <https://doi.org/10.1186/s41239-020-00192-4>.
8. Gallant T. B. Academic Integrity in the Twenty-First Century: A Teaching and Learning Imperative. *ASHE Higher Education Report*. 2008. Vol. 33, No. 5. URL: <https://eric.ed.gov/?id=EJ791635> (дата звернення: 17.03.2023).
9. Hauser C. Reflecting on the role of universities in the fight against corruption. *RAUSP Management Journal*. 2019. Vol. 54, No. 1. Pp. 4–13. DOI: <https://doi.org/10.1108/RAUSP-09-2018-0080>.
10. Hexham I. The plague of plagiarism. Calgary : The University of Calgary, 1999. 365 p.
11. Holden O. L., Norris M. E., Kuhlmeier V. A. Academic Integrity in Online Assessment: A Research Review. *Higher Education*. 2021. Vol. 6. DOI: <https://doi.org/10.3389/feduc.2021.639814>.
12. Kirya M. Education sector corruption: How to assess it and ways to address it. Bergen, Norway, 2019. 61 p. URL: <https://www.u4.no/publications/education-sector-corruption-how-to-assess-it-and-ways-to-address-it.pdf> (дата звернення: 17.03.2023).
13. Kothari C. R. Research methodology. Jaipur : University of Rajasthan, 2015. 401 p.
14. Macfarlane B., Zhang J., Pun A. Academic integrity: a review of the literature. *Studies in Higher Education*. 2014. Vol. 39, No. 2. Pp. 339–358.
15. McCabe D. L., Trevino L. K. Academic dishonesty: honor codes and other contextual influences. *The Journal of Higher Education*. 1993. Vol. 64, No. 5. Pp. 522–538.
16. Morris E. J. Academic integrity matters: five considerations for addressing contract cheating. *International Journal for Educational Integrity*. 2018. Vol. 14. DOI: <https://doi.org/10.1007/s40979-018-0038-5>.
17. Roig M. Avoiding plagiarism, self-plagiarism, and other questionable writing practices: A guide to ethical writing. *OSIR Journal*. 2011. No. 3. Pp. 2–35.
18. Wahle J. P., Ruas T., Foltýnek T., Meuschke N., Gipp B. Identifying Machine-Paraphrased Plagiarism // Information for a Better World: Shaping the Global Future : textbook / ed. by M. Smits. Cornell : Cornell University, 2022. 200 p.

19. Wong C. Effective practices of anti-corruption education: Hong Kong's experience // UNAFEI UNCAC training programme visiting experts' papers : theses of the report of the 21st Scientific Conference (Tokyo, 2 March 2018) / The United Nations Asia and Far East Institute for the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders. Tokyo, 2018. Pp. 154–165.

Надійшла до редакції: 21.03.2023

Прийнята до опублікування: 29.04.2023

REFERENCES

1. Biletskyi, A., Nesterenko, O., Nikolaiev, Ye., & Shemelynets, I. (2021). *Report on the results of the assessment of corruption risks in the field of legal education in Ukraine*. Yevhen Nikolaiev's Pages. https://www.skeptic.in.ua/wp-content/uploads/Nj_Report_Legal-Education-Corruption-Risks-Assessment_UKR_final.pdf.
2. Buravska, A. A., & Stadnik, I. V. (2021). Academic integrity in the system of legal means of combating corruption in education and science. *Bulletin of Student Scientific Society*, 2(13), 88-93.
3. Deeptanshu, D. (2022, November 8). *Here's What You Need to Understand About Research Methodology*. SCISPACE. <https://typeset.io/resources/your-step-by-step-guide-to-writing-good-research-methodology/>.
4. Deineko, O., Borysov, R., & Serednytska, Yu. (2021). *The quality of legal education and the educational environment of law schools of Ukraine: current problems and solutions. Report on the results of a sociological study*. <https://drive.google.com/file/d/1dUj6Y-RmGgC8cvTZqAWeXU1mtCtASDDO/view?usp=sharing>.
5. Fishman T., 2021. *The Fundamental Values of Academic Integrity*. Oakton Community College.
6. Foltýnek, T., Dlabolová, D., Anohina-Naumeca, A., Razi, S., Kravjar, J., Kamzola, L., Guerrero-Dib, J., Çelik, Ö., & Weber-Wulff, D. (2020). Testing of support tools for plagiarism detection. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 17. <https://doi.org/10.1186/s41239-020-00192-4>.
7. Gallant, T. B. (2008). Academic Integrity in the Twenty-First Century: A Teaching and Learning Imperative. *ASHE Higher Education Report*, 33(5). <https://eric.ed.gov/?id=EJ791635>.
8. Hauser C. (2019). Reflecting on the role of universities in the fight against corruption. *RAUSP Management Journal*, 54(1), 4-13. <https://doi.org/10.1108/RAUSP-09-2018-0080>.
9. Hexham I. (1999). *The plague of plagiarism*. The University of Calgary.
10. Holden, O. L., Norris, M. E., & Kuhlmeier, V. A. (2021). Academic Integrity in Online Assessment: A Research Review. *Higher Education*, 6. <https://doi.org/10.3389/feduc.2021.639814>.
11. Kirya M. (2019). *Education sector corruption: How to assess it and ways to address it*. Bergen. <https://www.u4.no/publications/education-sector-corruption-how-to-assess-it-and-ways-to-address-it.pdf>
12. Kothari, C. R. (2015). *Research methodology*. University of Rajasthan.
13. Macfarlane, B., Zhang, J., & Pun, A. (2014). Academic integrity: a review of the literature. *Studies in Higher Education*, 39(2), 339-358.
14. McCabe, D. L., & Trevino, L. K. (1993). Academic dishonesty: honor codes and other contextual influences. *The Journal of Higher Education*, 64(5), 522-538.
15. Morris, E. J. (2018). Academic integrity matters: five considerations for addressing contract cheating. *International Journal for Educational Integrity*, 14. <https://doi.org/10.1007/s40979-018-0038-5>.
16. Novikov, D. O., & Poliakov, A. O. (2021). Legal understanding of fabrication and falsification as forms of violation of academic integrity. *Zbìrnik Naukovih Prac' Harkivs'Kogo Nacional'Nogo Pedagogičnogo Unìversitetu imeni G. S. Skovorodi. Pravo*, 33, 112-120. <https://doi.org/10.34142/23121661.2021.33.14>.
17. Roig, M. (2011). Avoiding plagiarism, self-plagiarism, and other questionable writing practices: A guide to ethical writing. *OSIR Journal*, 3, 2-35.
18. Wahle, J. P., Ruas, T., Foltýnek, T., Meuschke, N., & Gipp, B. (2022). Identifying Machine-Paraphrased Plagiarism. In M. Smits (Ed.), *Information for a Better World: Shaping the Global Future*. Cornell University.
19. Wong, C. (2018, March 2018). *Effective practices of anti-corruption education: Hong Kong's experience* [Conference presentation abstract]. 21st Scientific Conference "UNAFEI UNCAC training programme visiting experts' papers". Tokyo, Japan.

Received the editorial office: 21 March 2023

Accepted for publication: 29 April 2023

OLHA SERHIIVNA BONDARENKO,

*Doctor of Law, Associate Professor,
Sumy State University,
Department of Criminal Law and Procedure;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2288-1393>,
e-mail: o.bondarenko@yur.sumdu.edu.ua*

SPECIFICS OF COMBATING CORRUPTION AT HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS IN THE CONTEXT OF INTEGRITY POLICY

The article is devoted to the criminological characteristics of the specifics of combating corruption at higher education institutions in the context of the integrity policy. At the same time, the right to education is a fundamental right, therefore the State is not obliged to ensure the right to higher education for all citizens. Despite this, the majority of Ukrainian citizens have one or even several higher education degrees. Given the popularity of educational services, they are inevitably associated with various corruption risks: from the process of enrolment to a higher education institution and ending with obtaining an educational degree at all levels.

Positions of domestic and foreign scholars on the essence and importance of academic integrity, the definition of “academic integrity” enshrined in legislation have been analysed, and the legally enshrined forms of academic integrity have been characterised, namely: academic plagiarism, self-plagiarism, fabrication, falsification, cheating, deception, bribery, biased assessment, providing assistance to students during the assessment of their learning outcomes or creating obstacles not provided for by the terms and/or procedures for such assessment, as well as impact in any form. It has been proved that they need to be adjusted and clarified, which should be done in a separate specialised law.

The main potential corruption risks in higher education have been identified. It has been noted that corruption at higher education institutions is characterised by high latency due to its benefits for both parties. It has been noted that it is incorrect to impose responsibility for corruption exclusively on employees of educational institutions. Low motivation of students leads to the search for “alternative ways” to get a positive grade. Corruption in education does not always have a monetary form, but more often takes the form of benefits, privileges and non-monetary services.

Based on the analysis of the current legislation and the main corruption risks in the field of higher education institutions, the author’s own measures to prevent corruption have been proposed.

Key words: *education, educational services, higher education institutions, academic integrity, corruption.*

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Бондаренко О. С. Особливості протидії корупції в закладах вищої освіти в умовах політики доброчесності. *Право і безпека*. 2023. № 2 (89). С. 167–177. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.15>.

Citation (APA): Bondarenko, O. S. (2023). Specifics of combating corruption at higher education institutions in the context of integrity policy. *Law and Safety*, 2(89), 167–177. <https://doi.org/10.32631/pb.2023.2.15>.